

Зиновій Книш.

За чужу справу. - Київ: Центр учбової літератури, 2022, - 360 с.

Розповідь Михайла Козія з села Богданівка, повіт Скалат, його пригоди в большевицькому полоні і в польській армії генерала Андерса.

ISBN 978-611-01-2758-5

I

В РІДНОМУ СЕЛІ

Звідки пішла назва Богданівка. — Положення й опис села. — Економічні відносини. — Еміграція. — Дядько Федір Козій, його політична робота і смерть. — Сільські священики й інтелігенти. — Підпілля в Богданівці. — Легальна робота в рамках Фронту Національної Єдності. — Пацифікація.

Здовж залізничного шляху Львів — Тернопіль — Підволочиська, трохи на північ від Скалата, розкинулося село Богданівка. Там я народився, пережив свої дитячі та юнацькі роки і хоч ось уже майже двадцять літ химерна доля кидає мене по світі — ніколи не можу його забути.

Колись, перед триста роками, стояв тут табір Богдана Хмельницького, коли йшов він походом на Львів і Замостя. Пізніше поселилися тут люди — місце для оселі зручне — звідти й пішла назва «Богданівка». Ще одне село в тих околицях, Хмельська, теж і назву і початок свій узяло від Хмельниччини.

Богданівка — село середньої величини, хоч як на галицькі відносини, можна б його назвати великим. Вісімсот хат, чи як це урядово називалося «нумерів», давали захист трьом тисячам душ, а в

тому, до часу першої світової війни, всього три поляки та й то зукраїнчені. Щойно коли настала Польща, розparcelювали двір, спровадили около сотні мазурів-колоністів і поселили їх під селом, назвавши оселю «Футор», згодом там зробили окрему громаду.

Селом протікала річка, «Бойків Потік» називали її, колись мав жити в селі господар, Бойко на ім'я, за ним і річка назву взяла. Випливала вона недалеко нашого господарства, чотириста метрів за городом, плила серединою Богданівки, а потім селом Камінка, попри Разсохватець, через Супрунівку до Підволочиськ і там вливалася до Збруча.

З лівого боку річки тягнулися широкі сіножаті, а позатим обабіч неї, частинно на горбах, а трохи в китловині, простягалася Богданівка. Ділилася вона на різні «кути» й «кінці», кожен з окремою назвою. Коли дивитися на село від сторони станції, найперше бачили б ми «Куток», у напрямі на Клебанівку. Звідси йшла «Йоржова Долина», десь давно жив там жид Йорж, і слід за ним загуб, а назва лишилася. Звідси вже зачиналася середина села, з великою мурованою і критою бляхою церквою та чотироклясовою школою, потім її перебудували на сьомиклясівку. Недалеко красувався Народній Дім, що його спільними силами поставили мешканці села, головно за ініціативою молоді, на місце колишньої коршми. А там ішли «Селиська» і «Залуже» — кількадесят забудовань за річкою, — на горбі видно «Витківці», там жила моя родина. Глянути вниз — видно долину «Ваннівці», господарств там обмаль, тільки камінь і пісок звідти возили. По лівій стороні — «Долини» з каменоломами твердого і м'якого каміння, господарств там зовсім мало.

Кінчалось село великою «Долиною Загірняка» з каменоломами, що тягнулися аж ген до ліса. Ліс розлогий, лучився з лісами сусідніх сіл.

В своїй мандрівці по світі — а чимало стежок по ньому я протоптав — бачив я не одне село. В холодному Сибірі, на розпечених пісках пустині, в співучій Італії, в багатій Канаді. Але не раз стає мені перед очима Богданівка. Чистий, літній день, неділя, радісно несеться в повітрі голос дзвонів, пшениці на полях хиляться під вітром, хати біліють у садах. Краса — аж за серце хватає. Яка ж вона тепер, моя рідна Богданівка, і чи доведеться мені раз бодай ще глянути на неї, дихнути повітрям рідних піль?

Люди в селі — ні бідні, ні багаті. Переважали господарства десятьморгові, около третина села жили на менших, а траплялися навіть п'ятдесят і шістдесятморгові. Сіяли головно пшеницю, земля товста, подільська, родила добре. Недармо кажуть, що «на Поділлю хліб на кіллю, а ковбасами хлів загороджений». Садів давнішими часами малувато, доки хтось не натрапив на добру породу дерев, що надавалася до тамошнього клімату, тоді сади скрізь розвелися, не було ні одного господарства без саду. Добра була теж околиця на меди, чимало людей кохалося в бджолах, пасічники мали навіть свою кооперативу.

Всеньке село — статечні господарі й хлібороби, всі жили з землі і з праці на ній, інших зарібків не було. Був щоправда в селі млин, спершу водний на річкою, а потім більший, паровий, але обслуговували його власник з родиною, не ставало місця для найманої праці. Доки стояв у селі двір, провадив горільню, де курилася горілка. Давніше була цегельня, за моєї пам'яті цегли вже не виробляли, не виплачувалося, краще купувати готову. Трохи заріб-

ків давали каменоломи й ліс, та не багато, переважно кожен працював там стільки, що на потреби власного господарства.

З покоління в покоління жили ось так богданівчани, хоч і дуків-багатирів не видавали, все ж таки достаток був і хліба нікому не бракувало. Сиділи міцно на землі і хоч щороку менше її на душу, трималися й не покидали рідного краю. Еміграції майже не було. Ще перед першою світовою війною кілька родин емігрували до Бразилії, давно те діялось, з оповідання тільки знаю. Після війни кілька виїхали до Аргентини, а одна родина на острів Кубу. Один, Іван Дробот, продав усе, що мав, і переселився до Боснії. Непосидючий це дух, бував колись в Америці, вернувся й пропустив зароблені гроші, а тепер живе ще може десь у Боснії, якщо перебув воєнну завірюху. Аж коли розparcelьовано двір і коли наїхали в село мазури, тісніше стало людям жити, около шістдесят родин емігрували до Канади і ЗДА.

Батько мій, Василь, знаний у селі, як людина, що мала трохи освіти і якої заінтересування виходили поза справи власного господарства. Він був помічний при земельних помірах і в зв'язку з тим мав різні справи в громадському уряді, частенько виїздив до повітового міста. Любив почитати книжку й газету, одначе політика не дуже його спочатку цікавила, щойно «пацифікація» зробила перелім у його душі й переродила на гарячого українського патріота.

Зате наймолодший його брат, мій дядько Федір, став душею національної справи в селі. Був дяком, провадив аматорський гурток у селі і мав багато книжок. Під його впливом виростали пер-

ші юнаки, що на них пізніше лягли всі тягарі національно-політичної роботи не тільки в нашому селі, але і в довкільних селищах. Коли відродилася українська державність над Дніпром, дядько Федір не втерпів, перекрався через границю і вступив до гетьманського війська. Два рази відсилали його звідти, як «австріяка», цебто громадянина австрійської держави. А на третій раз пішов і вже не вернувся, була чутка, що загинув у бою десь коло Вінниці. Коли відходив, узяв мене, малого ще, на руки, наказував пам'ятати про Україну, працювати для неї, коли виросту. Стільки літ, а досі ще бринять мені в ушах його слова, так і до самої смерти будуть мене супроводжати.

За моєї пам'яті священником у селі був о. Вояковський, дуже старенька людина. Не знаю добре, але здається мені, що це він батько відомого о. Миколи Вояковського, знаного церковного й національного українського діяча, пізнішого адміністратора української греко-католицької Церкви на скитальщині в Німеччині. Після нього прийшов о. Володимир Стецюк, не знаю, що з ним сталося, одні кажуть, що забили його бандерівці, інші приписують йому смерть з німецької руки.

Видала Богданівка не мало освічених людей, що покінчили школи в Тернополі, у Львові, а навіть десь за границею, і пішли в світ. Пам'ятаю двох братів Вересюків, Петра й Івана, обидва інженери, померли десь у часі другої світової війни, Старший, Петро, навідувався часом до Богданівки. Інших, зо старшого покоління, не знаю, натомість багато моїх ровесників або трохи старших чи молодших за мене хлопців і дівчат училися в школах в Тернополі й у Львові. У вільний від науки

час, на свята й літні вакації, приїжджали вони до дому, до села, і там разом з місцевою молоддю працювали на культурному й політичному полі. Під їхнім впливом село переродилося, мов не те стало.

Зацікавлення політичними справами більшало не то що з року в рік, але й з місяця на місяць. З давніших партій діяли в селі радикали, небагато їх, всього кілька старших господарів, передплачували свій часопис «Громадський Голос». Коло священика гуртувалося кілька людей з симпатіями до УНДО.¹⁾ Та й стільки всього, глибоко в сільську гущу політика не заходила.

На початку тридцятих років завважилася зміна. Хтось приносив до села «Сурму».²⁾ Ніхто не знав, звідки вона бралася, а кожен жадібно втягав у себе кожне її слово, передавав часопис далі. Читав я її часто і робила вона на мене велике враження. Не кінчалось на таємному читанні «Сурми», вслід за тим зачалися тайні сходи в гуртах, розмови на революційні теми, звичайна підпільно-пропагандивна робота в селі. Мене до тієї роботи притягнула зв'язкова дівчина з нашого села, що ходила до школи в Підволочиськах. Одного разу приїхала ровером на моє подвір'я і забрала мене на таємні сходи. В хаті, де жив Павло Палій, зібралися ми в неосвітченій кімнаті і так почалася моя конспіративна робота. Не один ще раз збиралися ми то в цій то в тій хаті, а приходили не самі тільки молоді хлопці й дівчата, бували й старші віком люди, як от Степан Д., людина освічена, сотник української армії.

1) Українське Національно-Демократичне Об'єднання

2) Орган Української Військової Організації.

Нашим провідником уважався Павло Палій. Батько його був православним священиком в Америці, прислав звідти гроші на життя для своїх синів. Молодший брат Павла, Микола, студював щось у Римі, від нього діставали ми цікаві листи, перечитували їх гуртом на голос.

Проста наша робота. Сходини, гуртові читання, розмови на політичні теми, вербування нових людей до організації. Крім того звідусіль стягали ми зброю, такий прийшов наказ «з-гори». Один такий сховок у льоху, штудерно підмурований, щоб непомітно для чужого ока, стояв під моєю опікою, і там зберігалися: дев'ять крісів, один тяжкий скоростріл ще з українсько-польської війни, около п'ятдесятки ручних гранатів, уже польських, трохи стрілива і два револьвери. Все те мусів я тримати в порядку, що якийсь час чистити й наоливлувати. Були ще й інші сховки, я про них не знав, це належало до провідника.

Павло Палій прийшов до переконання, що сама підпільна боротьба не вистачає. Не всіх людей можна й потрібно до неї притягати, тільки самі вибранці можуть в ній бути чинні, а до ширшої маси нема способу дібратися. Правда, читалися часописи в читальні, відбувалися доповіді й дискусії, часом приїжджав хтось чужий — все те мусіло триматися рамок культурної роботи, коли політика заторкувалася, відразу ставала небезпека, що польська влада розв'яже товариство. Палій продумував над тим, як би то використати для націоналістичної роботи котруль з легальних політичних українських партій. Кудись їздив, з кимсь переписувався і нарешті сказав нам, що треба заложити в селі пар-